

İSMAİL GASPIRALI'NIN KIRAAT-I TÜRKİ ADLI ESERİ

Yılmaz ÖZKAYA*

Özet: 18. yüzyılda Avrupa'da gelişen siyasî, fikrî ve sosyal hareketler Osmanlı devletiyle Rusya'yı derinden etkilemiş ve bunun sonucu olarak zamanla toplumun çeşitli kurumlarının modernleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu yenileşme hareketleri içinde eğitimin çağın talepleri doğrultusunda modernleştirilmesi çabaları önemli bir yer tutmaktadır.

Batı eğitim tarzının Osmanlı eğitim sistemine yeni bir yön vermesiyle birlikte Rusya Müslümanları (öncelikle İdil-Ural ve Kafkasya Türkleri) arasında da buna benzer eğitim faaliyetleri modernleşmeyle eş zamanlı olarak başlamıştır diyebiliriz.

Yeni eğitim metodunun Rusya Müslümanları arasında yerleşmesinde, "usul-i cedit" hareketinin sistemli bir şekilde yayılmasında İsmail Gaspıralı'nın rolü büyük olmuştur. Onun ilk ve orta öğretim öğrencileri için yazdığı Hoca-i Sibyan ve onun devamı olarak nitelendirebileceğimiz Kiraat-ı Türkî, Rehber-i Muallimîn, Usul-i Cedit Nedir? gibi eser ve yazıları Rusya Türkleri-Müslümanları arasında modern eğitimin en önemli ders araçları olmuştur.

İsmail Gaspıralı'nın eğitim hakkındaki görüşleri bilinmesine rağmen yazdığı eserlerin büyük bir kısmı şimdiye kadar bilimsel açıdan gereği gibi incelenememiştir.

Biz bu makalemizde Gaspıralı'nın ilkökul öğrencileri için okuma kitabı olarak hazırladığı Kiraat-ı Türkî adlı eserinden söz edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kiraat-ı Türkî, usul-i cedit, İsmail Gaspıralı, Rusya Türkleri, eğitim

İsmail Gaspıralı and his Kiraat-ı Turkî

Abstract: The political, conceptual and social movements in Europe during the eighteenth century affected the Russian and the Ottoman Empires so deeply that both countries started to modernize their various institutions. One of these modernization processes took place in the field of education. Upon the influence of the European education system on the Ottomans, the Russian Muslims, being affected by the Ottoman modernization in education, also attempted for similar educational activities. In the new education system introduced among the Russian Muslims, İsmail Gaspıralı had great contributions in evolving the "usul-i cedit" movement systematically. His works like "Hoca-i Sibyan", "Kiraat-ı Türkî", "Rehber-i Muallimîn", and "Usul-i Cedit Nedir" became very important course materials for the Russian Muslims.

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi.

Although Gaspıralı's theories on the education are well-known, most of his works have never been analysed in a detailed way until today. In this article, his book Kiraat-ı Türki, which he wrote for primary school children, is analyzed.

Key Words: Kiraat-ı Türki, usul-i cedit, Ismail Gaspıralı, Russian Muslims, education

Giriş

19. yüzyıl, Osmanlı devleti ve Çarlık Rusya için zor bir yüzyıl olarak tarihe damgasını vurmuştur. Coğrafi keşifler ve buharlı gemilerin ortaya çıkmasıyla birlikte ticarete deniz yollarının ve limanların önemi hızla artmış, Avrupa'daki sanayi inkılabı, Fransız İhtilali ve neticesinde ortaya çıkan "ulus devlet" anlayışının imparatorlukların varlığı için bir tehlike oluşturmaya başlaması, kurumlar üzerinde dünya çapında kaçınılmaz bir yenilik ve değişikliğe sebep olmuştur. Bu yeniliklerin çoğu genellikle siyasî otoriteyi ve ülke sınırlarını koruma amaçlı olarak askerî alanda yapılmıştır. Fakat bu modernleşme faaliyetleri, kurumların geneline yayılmadığı için pek fazla başarı sağlamamıştır.

Askerî alanda yapılan yenilikleri bir kenara bırakırsak 19. yüzyılda yeniliklerin yapıldığı bir diğer alan, eğitim-öğretimdir. Avrupa'nın hızla gelişmesi ve politik, kültürel, ekonomik gücünü dünyaya kabul ettirmesi, çok uluslu devletleri bu yöne doğru bakmaya mecbur etmiştir. Bu açıdan ele aldığımızda Osmanlı devleti ve Çarlık Rusya'nın birçok alandaki modernleşme kaynaklarını Avrupa'da aramak gerekir.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru Rusya Türkleri arasında eğitim-öğretim faaliyetleri kısmen modernleşme yoluna girmişse de bu faaliyetlere canlılık kazandıran ve onları belirli bir metotla sistematik bir hale getiren ve yaygınlaştıran İsmail Gaspıralı olmuştur (Özkaya 2007: 1661). O, daha önce *Rusya Müslümanları* (Gaspıralı 2008) adlı eserinde sunmuş olduğu faaliyet programını 1883 yılında yayımlamaya başladığı *Tercüman* gazetesi ile daha geniş bir çevreye duyurmuş ve bu yolla Rusya Türklüğüne seslenmiştir. Gaspıralı'nın bu faaliyetleri arasında açtığı ve yaygınlaştırdığı "usul-i cedit" mektepleri konumuz açısından önemlidir. İsmail Bey'in bu faaliyetleri sadece okul açmaktan ibaret değildir. Gaspıralı, öğrencileri medrese tarzı eğitimden yani "usul-i kadim" eğitimden kurtararak okuma ve yazmaya dayalı, dinî bilgilerin yanı sıra pozitif bilimlerin hatta ana dil ve yabancı dil öğretiminin de içerisinde bulunduğu yeni tarz bir eğitim sistemi ortaya koymakla kalmamış, daha da ileriye giderek, öğrencilere yeni metotla çeşitli ders kitapları da yazmıştır. Gaspıralı'nın o yıllarda birkaç defa İstanbul'a geldiğini göz önünde bulundurursak, yeni ders kitaplarını yazarken İstanbul'da yayımlanan mektep kitaplarından da yararlanmış olabileceğini düşünebiliriz (Temizyürek 2004: 281).

İsmail Bey'in başta Ahmet Mithat Efendi olmak üzere dönemin ünlü Osmanlı edipleri ile iyi ilişkilerinin olduğunu da yine *Tercüman* gazetesindeki yazılarından öğreniyoruz (Gaspıralı 1885/2: 2-3). Hatta Gaspıralı'nın Avrupa tarzı eğitim sistemini Osmanlıya getiren Selim Sabit'ten ve yazmış olduğu eserlerinden de etkilendiğini düşünüyoruz. Öyle ki Selim Sabit Efendi'nin *Elifba-yı Türki* adlı eseri

İSMAİL GASPIRALI'NIN KIRAAT-I TÜRKÎ ADLI ESERİ

1894 yılında Kazan'da *Yaña Elişba-yı Türkî* adıyla Kazan şivesinde basılmıştır (Temizyürek vd. 2004: 281; İbrahimov 1994: 237).

Rusya Müslümanlarındaki gelişmeleri izleyebilmek için Osmanlıdaki modern eğitim çalışmalarına bir göz atmak gerekir. Osmanlıdaki modern eğitim, Rusya Müslümanlarından çok önce başlamıştır. “Tanzimat döneminde Avrupa’yı gezip gören, orada resmî görevler ya da öğrenim yapan aydınlar, ülkeye daha sık gelmeye başlayan yabancılar, hatta ülkedeki azınlık ve yabancı okulları da, dolaylı ve dolaysız biçimde, Osmanlı eğitiminin yenileşmesine etkide bulunan unsurlar olmuşlardır” (Akyüz 1997: 148). Bu görevli aydınlardan biri olan Selim Sabit, sıbyan mekteplerinde uyguladığı fonetik metodu (usul-i savtî) ile modern Batı tekniklerini Osmanlı eğitim sistemine sokmuştur (Özeçoğlu 2004). Fakat bazı araştırmacılar Türkiye’deki modern eğitimle alakasının ne olduğunu ortaya koymadan, ısrarla Gaspıralı’nın eğitim faaliyetlerindeki ilham kaynağının Rus pedagoğu Konstantin D. Uşinskiy olduğunu ifade ederler (Osmanov 2001: 189). Pedagoji kısmını bir tarafa bırakırsak Arap alfabesini Ruslar ve Avrupalılar kullanmadığına göre Gaspıralı’nın “usul-i savtî” dediği metodun kaynaklarını, modern Osmanlı eğitiminden başka yerde aramak yersiz olur. Buna göre Gaspıralı’nın Osmanlı eğitimcileri ve aydınlarından yararlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bunu da “Matbuat ve Maişet-i Osmani” (Gaspıralı: 1884 / 41, 44; 1885 / 2, 4, 9, 10; 1886 / 6, 8-12, 14-15, 19-20, 22-23) adlı Osmanlı matbuatını ve aydınlarını değerlendirdiği seri yazılardan tespit edebiliyoruz. Yine de bütün bu savunduğumuz görüşleri delilleriyle ortaya koymak için dönemin hem Osmanlı devletinde hem de Çarlık Rusyasında basılmış olan modern mektep kitaplarını incelemek gerekir. Konumuzun çerçevesi sınırlı olduğundan bunu başka bir araştırmamızda ele alacağız.

“Gaspıralı ilk olarak Zincirli medresede usul-i savtî ile kendi metodunu uygulamaya koymuş ve bu iş için ilk ders kitaplarından biri olan *Hoca-i Sıbyan*’ı yazıp bastırmıştır” (Akpınar 2005: 26). Usul-i cedid mekteplerin ilk kitabı olarak bilinen bu eser başlangıçta iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısmı alfabe öğrenimi oluştururken ikinci kısımda Arapça kıraat, Hesap, İlm-i Hâl, İlm-i Coğrafya, İlm-i Tarih gibi alt bölümlerin yanı sıra Türkçe okuma metinleri de yer almıştır (Özkaya 2007); fakat, *Hoca-i Sıbyan*’da bulunan bu okuma metinlerinin hiçbirine *Kıraat-ı Türkî*’de rastlamadık. *Hoca-i Sıbyan*’da bulunan Türkçe metinler, öğrencilerin okuma alıştırmaları için yeterli olmadığından İsmail Bey bu ihtiyacı karşılamak üzere *Kıraat-ı Türkî*’yi hazırlama gereği duymuştur. Ayrıca yeni usul mekteplerin yaygınlaşması ve ders kitaplarının azlığı bu ihtiyacı gerekli kılan etkenlerin başında gelmektedir. Gaspıralı, bu eserle fonetik metodu göstererek mektep öğrencilerinin okuma probleminin önüne geçmiş, bununla beraber çeşitli metinler vererek öğrencilerin Türkçe metin okumalarına ve metni anlamalarına da olanak sağlamıştır. Bilindiği gibi medrese eğitiminde ezbere dayanan bir eğitim anlayışı hâkimdi. İsmail Bey, yeni mekteplerde öngördüğü eğitimle bu anlayışı kırmıştır.

Kıraat-ı Türkî adlı eser usul-i cedit okulların çoğalmasıyla birlikte ders kitaplarına duyulan ihtiyacın artması sonucu şekillenmiştir. Eser ilk olarak 3 İyun (Haziran) 1894 yılında Bahçesaray'da *Tercüman* gazetesi matbaasında basılmıştır. Kapak kısmında "*Hoca-i Sıbyan*'dan son okulan risaledir" [Resim 1] sözcüğü yer almış ve *Hoca-i Sıbyan*'ın devamı olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu eser 26 sayfadan oluşmaktadır. *Kıraat-ı Türkî* usul-i cedit okullarda okutulmaya başlanmış ve kısa zamanda Rusya Türkleri arasında yaygınlık kazanmıştır.

III. Rusya Müslümanları Kongresi'nde (1906), Rusya Müslüman mektep ve medreselerine mahsus kabul olunan 23 maddelik programda Rüştiye mekteplerine öğrenci hazırlamak üzere pansiyonlar açılacağı ve burada ulum-ı diniye ile Türkçe metinler okutulacağı, böylece mektepte okuyan öğrencilerin kendi fikirlerini ana dilinde yazabilecek kadar iktidar sahibi olacakları belirtilmiştir (Gaspıralı 1906 / 98). Böylece Türkçe metin okutmanın öneminin resmîyet kazandığı da burada söylemek gerekir. *Tercüman* gazetesinde "Milli Mektep Destesi" (27 Ağustos 1910 / 12 Ramazan 1318, Sayı: 35) adlı başka bir yazıda da maarif idaresince mekteplerde okutulması kararlaştırılan kitaplar arasında *Hoca-i Sıbyan*'ın devamı olan *Kıraat-ı Türkî* yer almaktadır.

İsmail Bey, Türkçe yazma ve okumanın önemini birçok yerde belirttiği gibi ele aldığımız bu eserin "talimat" [Resim II] bölümünde de izah etmiştir. Medreselerde yer alan ezberle dayalı eğitim-öğretim anlayışının Batı kaynaklı modern eğitim sistemi içerisinde yer almadığını gören Gaspıralı, öğrencilerin ilk önce kendi ana dillerinde okuyup yazmalarını ve ezberi sadece namaz sureleri için kullanmaları gerektiğini bu "talimat"ta dile getirmiş ve örneklendirmiştir:

Türkî kıraat etmek lügat ve sözleri tamam okup ne olduklarını bilmektir. Okulan bahis ve hikâyeleri bir ya iki mertebe okup çıkmış bala öz dili ile beyan ve rivayet etmeli; lâkin, ezber yani hıfza aldurmamalı. Namaz dualarını hıfza alıp ezberlemek gerek olduğu halde Türkî kıraatta ancak okuduğu cümle ya hikâyeyi nakl ve rivayet etmeye ya ki okuduğunu yazıp bermeye bilmeli. Eğer bala ya şakirt okuduğunu özü bildiği ibare ile rivayet etmeye bilmez ise sual cevap ile okuduğunu tefekkür edip anlatmalı ve bade hikâyeye ettirmeli, kitapta olduğu ibareler ile söylemek makbul ve muteber değildir. Mefhumunu saklayıp öz bildiği gibi öz dili ile rivayet etmesi makbuldür. Meselâ kitapta böyle yazılmış:

"Rusya'nın ticaretçe en büyük ve uluğ şehri Moskova'dır. Bu şehir en eski şehirlerden olup Peterburg bina olunmaz burun paytaht idi. Padişahlar bu şehirde ikamet ederler idi. Kreml sarayları bunlara mahsus idi."

Bu cümleyi kıraat edip öz dili ile ibaresi ile rivayet edecek ise böyle nakl edebilir:

"Ticaretin zorluk, büyüklük cihetinden Moskova şehri Rusya'da birincidir; burun zaman bu şehirde Kreml digen saraylarda padişahlar ömür geçirmişler."

Bu talimatta ayrıca hem öğrencilerin hem de öğretmenin dersi nasıl işleyeceği tarif edilmiştir. Derste karşılaşılabilecek herhangi bir problem dahi düşünülerek öğrencilere ve öğretmenlere tavsiyelerde bulunulmuştur.

Bu matlaba binaen okulan maddeleri şakirde anlatmalı ve biri anlamadığı lügat ve ibareyi ikinci baladan sual edip ve hiç kim bilmediği halde hoca özü

İSMAİL GASPIRALI'NIN KIRAAT-I TÜRKÎ ADLI ESERİ

beyan ve tarif etmelidir. Bir şakirt okudukta cümlesi ya da sınıftaşları kütüp okumalı ve kıraat dersi tamam oluncaya kadar gah bir şakirdi gah ikinci şakirdi alıştırıp okutmalı.

Her hikâye okulduktan son hoca ve mektepdar efendi “bu hikâyede ne söylemişler, neden bahs olunuyor, filan falana ne demiş, filan yerde ne bar imiş, ne olmuş, ne zaman olmuş?” gibi sualler ile kıraat olunan yahşi balalara anlattıktan son ağızdan hikâye ettirmeli ve bade şu gün ve vakit olsa kitaba baktırmayıp hikâyeyi muhtasar surette defterlerine yazdırmalı.

Böylece şakirtler okuduklarını anlamaya ve anladıkları hikâyeye ve name suretinde yazmaya alışık olurlar. Faydalı kıraat budur.

Yukarıda alıntıladığımız bu bölüm, eski usul mekteplerle modern okulların ayrımını çok net bir şekilde yapmamızı sağlamaktadır. Gaspıralı'nın bu kısa girişte verdiği talimatlar, modern okullardaki eğitimin nasıl ve ne şekilde olması gerektiği hakkında bilgi verdiğinden Rusya Müslümanlarının eğitim tarihi açısından önemlidir.

*Kıraat-ı Türkî*deki metinleri sayısal olarak değerlendirsek otuz altı okuma metni olduğunu görürüz. Fakat *Hoca-i Sıbyan*'da bulunan okuma metinleri buradaki metinlerden daha fazladır. *Hoca-i Sıbyan*'daki metinlerin “ilm-i coğrafya”, “ilm-i tarih” ve “kıraat” dersleriyle ilgili olması, bu metinlerin çeşitlilik arz etmesini gerektirmiştir. Fakat bu metinler farklı derslerin okuma metinleri olduğundan Gaspıralı, öğrencilerin rahat okuyup anlayabilmesi, fikir yürütebilmesi ve okuma alıştırmaları yapabilmesi için *Kıraat-ı Türkî*'yi hazırlamıştır.

*Kıraat-ı Türkî*deki metinleri konularına göre sınıflandırmak ve değerlendirmek bu metinlerin daha iyi anlaşılması ve tanıtılması için yararlı olacaktır.

Didaktik metinler: Bu metinler kolay ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Küçük hikâye mahiyetindeki bu metinler, öğrenciler tarafından ilgiyle okunmakla birlikte onları bilgilendirme amacı da gütmektedir. Bazı metinlerde, varlığından haberdar olduğumuz ama günlük hayattaki anlamını tam olarak kavrayamadığımız olayların ve canlıların hikâyeleri anlatılmıştır.

(İpek Kurdu Hikâyesi, Vezir, İki Bezirgân, Padişahın Karındaşları, Süt ve Sokur, Padişah ve Fil, Yağmur)

Fabl: Batı ve Doğu edebiyatında eskiden beri varlığı bilinen bu türde verilen metinler, okuyucunun hayal dünyasına seslenmekle birlikte öykücedeki olaydan ders çıkarılmasını da sağlar. Bu yüzden mektep kitaplarındaki okuma metinleri arasında fabl türünün önemi ayrıdır. Gaspıralı öğrencinin iyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilmesini, kurnazlık ve hilelerle nasıl karşılaşacağını da fabllar yoluyla vermeye çalışmıştır.

(Kaşkır ve Koy, Tülkü ve Karga)

Kaşkır ve Koy

Kaşkırın biri su içmeye çokrak yani bulak başına barmış. Bu yerden çok aşağıda su boyunda suya gelmiş bir Koy görür. Bu halde “Ey Koy! Anda n'ışlıyorsun? Beni görmüyorsun mu, su içmeye geldim” deyü kıçkırır. Biçare Koy korkup ürküüp:

- *Efendim buyurunuz sular size sağlık ve afiyet olsun, deyü cevaplanır.*
- *Ey edepsiz! Nasıl sağlık ve afiyet olacak ki, pis ve nâ-pak ayakların ile suyu karıştırıp bulandırıyorun...*
- *Af buyurun hazret Kaşkı, siz suyun yukarı başında ben çakeriniz aşağı başında bulunuyorum. Eğer suyu bulandırmış isem size hiç zararım yok.*
- *Ya ben kabahatli gösterdim, sen daha cevap bermeye utanmıyorsun mu? deyü Kaşkı bıçare Koy'u tutup pare pare edip aşamış.*

Günlük hayatta öğrenilmesi gereken bilgileri içeren metinler: Mektebe devam eden öğrencilerin hayatın her döneminde karşlarına çıkacak konular hakkında bilgi veren metinleri içerir. Bu metinlerin bir bakıma öğrencilerin hayata hazırlanmasında küçük de olsa katkıları vardır.

(Vatan, Paytahtlar, Vakit, Nafaka, Sanat)

Ahlâkî metinler: İsmail Bey, ahlâk içerikli metinlerde erdemli bir insanın nasıl olması gerektiğini tasvir etmiş ve iyi-kötü kavramları arasındaki zıtlığı mektepte okuyan çocuklara aşılama istemiştir. *Mektebe Devam* adlı parçada ahlâklı, çalışkan bir öğrenci ve iyi bir evlat örneğini vermiştir.

(Yahşı Adam, Terbiyeli İnsan, Mektebe Devam)

Mektebe Devam

Ben bir küçük balayım, daha hiçbir şey bilmiyorum. Balalar ne bilirler. Çalışırlarsa her şeyi öğrenirler. Ben çalışacağım. Bilmediğim şeyleri öğreneceğim. Balalar okumuş, terbiyeli olurlarsa anları herkes sever. Herkes maktar ve meth eder.

Ben bir şakirdim, hocalarım bar. Bana okup yazmak öğretten, beni terbiye eden onlardır. Onlara itaat etmeliyim. Dersime, yazıma çalışmalıyım. Güzel bir şakirt aklını başına toplar. Hocasının sözünü dinler; dersine, yazısına çalışır.

Felsefe: Bu tür metinlerde İsmail Bey, öğrenciyi kendi başına düşünmeye yönlendirmeyi, bir problemle baş başa kaldığında onu çözebilmeyi ve canlılar dünyasında düşünebilen tek varlığın insanlar olduğunun bilincini aşılama çalışır. Öğrencilerin düşünmelerini sağlayarak ufuklarını açmak Gaspıralı'nın eğitimde amaçladığı hedefler arasında yer alır. (İnsanın Hayvandan Farkı)

Canlılar dünyası: İsmail Bey'in hazırladığı kitapta yer verdiği bu metin parçaları dünyanın sadece insanlardan ibaret olmadığı, başka canlıların da yaşadığı bilgisini öğrencilerle paylaşma amacını taşımaktadır. (Hayvanat, Nebatat, Maymun, Arslan, Kaşkı, Ayı, Laklak-Leylek)

Hayvanat

...Dünyada pek çok türlü hayvanlar bardır. Bunların cümlesi iki büyük kısma münkasımdır. Bir kısmı el olmuş, alışmış ve insan kavlinde ömür eden hayvanlardır; ikincisi keyik, vahşi hayvanlardır....

Arslan

...Hayvanların en meşhuru arslandır. Sıcak ve kış pek az olan yerlerde olur. Rusya'da yoktur. Afrika'nın her tarafında Azya'nın cenup cihetlerinde bulunur...

...Arslan pek kuvvetlidir. Tüsü, terisi kirli sarı ya kızılca sarı olur. Umum kıyafetine bakıldıkta büyük, zor, mişik kediye oşar. Kuyruğu ile ursa insanı yıktır. At ya öküzü ağzına kapıp alıp gider. Aç olmaz ise hayvana atılmaz....

İSMAİL GASPIRALI'NIN KIRAAT-I TÜRKÎ ADLI ESERİ

Dinî içerikli metinler: Şii-Sünnî kavgalarının çokça yaşandığı Kırım-Kafkasya coğrafyasında Sünnî itikada mensup olan Gaspıralı'nın Şiilerce önemli sayılan 12 İmam'ın beşincisi Muhammed El-Bakır ile ilgili bir metin vermiş olması da Rusya Müslümanlarına bir bütün olarak bakması açısından önemlidir.

(Hazret-i Hüseyin Radiyallahu Anhın Şehadeti, Fil Senesi, Kabe-i Şerif, İmam Muhammed El-Bakır, Muhammed Sallallahu Teala Aleyhi ve Sellem Efendimizin Veladeti)

İmam Muhammed El-Bakır

Muhammed el-Bakır hazretleri imam Zeynelabidin hazretlerinin oğlu ve on iki imamın beşincisidir. Bu bir büyük âlim ve keramet sahibi bir zat idi. Oruç niçin farz oldu deyü kendisinden sual olundukta açlığın zahmet ve mihnetini herkes nefsinde tecrübe edip açların haline merhamet etsinler için deyü cevap vermişlerdir.

Sağlık: Burada ele alınan konular tıpla ilgili olmayıp günlük yaşamda karşımıza çıkan fakat önemsemediğimiz ayrıntılardan ibarettir. Örneğin; kaynamayan sudan çay yapılmaması, pişmeyen ekmeğin yenilmemesi, terliyken soğuk su içilmemesi gibi... (Sağlık [ilm-i sıhhatten mukaddime], Sağlık [ikinci kıraat])

Atasözleri: Eserin son kısmındaki *darb-ı mesel* örnekleri halk içerisinde çok bilinen ve sıkça kullanılan özdeyişleri içermektedir.

İsmail Bey'in okuma kitabı olarak hazırladığı bu eserde özellikle hikâye ve fabllar dikkati çeker. Gaspıralı'nın bu kitabı hazırlarken hangi kaynaklardan yararlandığını öğrenmek için Çernyayevski, Uşinski, Selim Sabit ve Ahmet Mithat'ın mektep kitaplarını v.s. Gaspıralı'ninkilerle karşılaştırmalı olarak incelemek gerekir. Ayrıca hikâye ve fabl örnekleri için Batı ve Doğu edebiyatının ürünleri de incelenmelidir. Gerek fabllar, gerek Bin Bir Gece Masalları, bu örneklerin temelini teşkil etmektedir. Bu eserlerin irdelenerek modern mektep kitaplarını ne kadar etkilediği başka araştırma konuları olarak araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Yine de bu tür eserler Rusya Müslümanlarının modern mektep kitaplarının ilk örneklerini oluşturması bakımından hem içerik hem de yapı itibarıyla oldukça büyük öneme sahiptir.

Sonuç:

Rusya Türkleri-Müslümanları arasında modern eğitim faaliyetlerine Gaspıralı'nın büyük katkısı olmuştur. Modern eğitimin araçlarından biri olan ders kitaplarının yazılması ve teşvik edilmesi de yine İsmail Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Gaspıralı'nın *Kıraat-ı Türkî* adlı eserinde verdiği okuma metinlerine baktığımızda bu metinlerin, mektep öğrencilerinin anlayabileceği bir dille yazıldığı, öğrencilerin hayata dair öğrenilmesi gereken şeyleri bu metinlerle kavrayabileceği açıkça görülmektedir. Özellikle metinlerin kısa olması öğrenciler tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. *Kıraat-ı Türkî* doğayı, etrafımızda bulunan canlıları, ahlâklı ve terbiyeli olmayı, vatana ve millete hayırlı bir evlat

olarak yetişmeyi öğreten ilk mektep kitaplarından birisi olarak Türk eğitim tarihinde yerini almıştır.

İsmail Gaspiralı'nın birçok araştırmacının klişe olarak söylediği “dilde, fikirde, işte birlik” düşüncesinin işte birlik fikrinden yola çıkacak olursak burada kastedilenin ekonomik bir işbirliği olmayıp bir emel birliği, faaliyet birliği olduğunu görürüz. Çünkü dönemin Türk dünyasına ve siyasî ortamına baktığımızda ekonomik bir işbirliğinden söz etmek mümkün değildir. Asıl kastedilen eğitim-öğretim kitaplarının, roman ve hikâyelerin yazılmasında ortak bir iş birliğidir. Ortak eğitim, ortak kültürü sağlar. Gaspiralı bunu gerek eserleriyle gerek yayımladığı *Tercüman* gazetesıyla açık bir şekilde ifade etmiştir.

Kaynaklar

- AKPINAR, Yavuz (2005). “İsmail Gaspiralı'nın Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, *İsmail Gaspiralı: Seçilmiş Eserleri II – Fikri Eserleri*, Neşre haz: Yavuz Akpınar, İstanbul: Ötüken Yay.
- AKYÜZ, Yahya (1997). *Türk Eğitim Tarihi: Başlangıçtan 1997'ye*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniv.
- GASPIRALI, İsmail (2005). “Rusya Müslümanları: Bir Müslümanın fikirleri, notları, gözlemleri”, *İsmail Gaspiralı: Seçilmiş Eserleri II, Fikrî Eserleri*, İstanbul, Ötüken Yay., 77-121
- İBRAHİMOV, Fatih (1994). *Bélém Elifbadan Başlana*, Kazan: Megarif Neşriyatı
- GASPIRALI, İsmail (1906). “Üçüncü İçtima-i Müslümân”, *Tercüman*, Sayı: 98: 1
- GASPIRALI, İsmail (1885). “Matbuat ve Maişet-i Osmanî”, *Tercüman*, Sayı: 2 s. 2-3 (Bu seri yazının Tercüman gazetesinde yayımlanma tarihleri şu şekildedir: 1884 / 41, 44; 1885 / 2, 4, 9, 10; 1886 / 6, 8-12, 14-15, 19-20, 22-23)
- OSMANOV Yuriy (2001). *İz plena lji. Nauchniye stat'i o tvorcestve i deyatel'nosti İsmaila Gasprinskogo*. Simferopol': Dolya
- ÖZEÇOĞLU, Halil (2004). *Eğitimde Bir Öncü: Selim Sabit Efendi, Hayatı ve Eserleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ÖZKAYA, Yılmaz (2007). “İsmail Gaspiralı'nın Hoca-i Sıbyan Kitabı Hakkında Bazı Düşünceler”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı – Bildiriler (9-15 Nisan 2006 Çeşme-İzmir)*, Cilt IV, Ankara
- TEMİZYÜREK, Fahri (2004). “Osmanlı Mekteplerinde Ceditçilik Hareketi ve İsmail Gaspiralı'nın İlham Kaynakları”, *İsmail Bey Gaspiralı İçin*, Ankara: Kırım Derneği Yay.